

Ментов М.І.*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КАРАНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ПРАЦІВНИКА ТРАНСПОРТУ ДО НЕВИКОНАННЯ СВОЇХ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ (СТ.280 КК УКРАЇНИ)

У цій статті мова йде про проблеми кримінально-правової караності за примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків. Невідповідність суворості санкцій загальної та спеціальної норм.

Ключові слова: санкція, караність, суворість, кримінально-правова охорона працівників транспорту.

В этой статье речь идет о проблемах уголовно-правовой наказуемости за принуждение работника транспорта к неисполнению своих служебных обязанностей. Несоответствие строгости санкций общей и специальной норм.

Ключевые слова: санкция, наказуемость, строгость, уголовно-правовая охрана работников транспорта.

In this article we are talking about the problems of criminal blameworthiness for forcing an employee to transport non-performance of their duties. Non-compliance sanctions, the severity of general and special rules.

Keywords: authorization, punishability, severity, criminal-legal protection for transport workers.

Актуальність. Безпека функціонування транспортної системи є частиною національної безпеки країни. У свою чергу кримінально-правові засоби є одним із важелів охорони безпеки транспортної системи в цілому, безпеки руху та експлуатації транспорту. Працівники транспорту, виконуючи свої службові обов'язки відіграють особисту роль у забезпеченні безпеки функціонування транспортної системи України. Тому покладаючи на них зобов'язання із забезпечення якісного і своєчасного перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, надаючи їм відповідні повноваження, держава створює систему правових гарантій, спрямованих на забезпечення їх особистої безпеки, а також безпеки їх близьких. Серед гарантій є й гарантії кримінально-правового характеру.

У розділі XI Особливої частини Кримінального кодексу України з метою забезпечення встановленого законом порядку виконання працівниками транспорту своїх службових обов'язків, нормальної роботи транспорту, безпеки його руху та експлуатації передбачена відповідальність за примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст.280 КК України). Одним зі складових елементів зазначеної норми є санкції. Зважаючи на вищевикладене, встановлення оптимальної міри покарання за примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків являє собою актуальну наукову проблему та потребує подальшої наукової розробки з метою вдосконалення теоретичних та практичних засад реалізації вказаних важелів охорони безпеки транспортної системи України.

* аспірант кафедри теорії права та держави НТУУ «КПІ»
Науковий керівник: проф. Осадчий В.І.

Міра дослідженості. Окремим питаннями дослідження проблем кримінально-правової караності в цілому та у сфері транспорту, зокрема, присвячені праці наступних науковців: П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Т.А. Денисової, А.П. Закалюка, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, Л.М. Кривоченка, В.В. Мальцева, В.Т. Маляренко, В.М. Махінчука, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, М.І. Панова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.М. Трубнікова, П.Л. Фріса, О.Г. Фролова, М.І. Хавронюка та ін. Але попри це залишаються невирішеними питання оптимізації міри покарання за примушування працівників транспорту до невиконання службових обов'язків. Тому, метою цієї статті є розроблення пропозицій стосовно оптимізації міри покарання за вчинення злочину, відповідальність за який передбачена ст. 280 КК України.

Виклад основних положень. Законодавець, визначивши систему покарань створив підґрунтя для побудови санкцій у відповідних статтях Особливої частини КК України.

Однак встановлені санкціями окремих статей Особливої частини КК України види покарань та їх розміри не враховують фактичну ступінь суспільної небезпечності, а, отже, не відповідають ступеню тяжкості деяких злочинів. Законодавець, визначаючи загальні засади призначення покарання у ст. 65 КК України, в першу чергу, вимагає від суддів призначати покарання в межах, встановлених санкцією Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин (п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України). Але ця вимога не може усунути прогалини та диспропорції, яких припустилися під час визначення видів та розмірів покарань за окремими санкціями статей (частин статей) Особливої частини КК України.

Тому факт соціальної неефективності покарання змушує шукати шляхи його вдосконалення, оптимізації встановленої міри покарання не тільки в положеннях Загальної частини КК України, а й у санкціях статей Особливої частини КК України [1, с. 22].

Побудова санкцій залежить від безлічі чинників, серед яких перш за все необхідно відзначити наступне – конструювання санкції зумовлено змістом диспозиції кримінально-правової норми, оскільки санкція, будучи тісно пов'язаною з диспозицією повинна точно відтворювати всі її особливості й повністю їй відповідати, тобто об'єктивно відображати ступінь тяжкості вчиненого й особливості суб'єкта злочину. Адже саме в характері й розмірі покарання, передбаченого в санкції, знаходить вираз ступінь небезпечності діяння, його тяжкість [2, с. 178].

Склад злочину, визначений у диспозиції кожної конкретної статті Особливої частини КК України, виступає підставою визначення меж санкції [3, с. 313], виражаючи при цьому типовий ступінь тяжкості злочину. А санкція, у свою чергу, «за своєю суттю являє законодавчу оцінку небезпечності діяння, що передбачене в конкретній нормі» [4, с. 19]. Саме через це в санкції статті повинні знайти відбиття всі особливості конструкції ознак складу злочину: ступінь формалізації ознак, наявність оціночних категорій, привілейованих або кваліфікуючих ознак. У зв'язку з цим справедливо зазначають М.І. Ковальов і А.П. Козлов, що чим вища формалізованість диспозиції, тим меншим має бути розрив між мінімумом і максимумом санкції. А чим більша диференціація ознак у диспозиції, тим ширшими повинні бути межі санкції [5, с. 210].

У науковій літературі з кримінального права прийнято виділяти такі види (типи) санкцій: 1) абсолютно й відносно визначені; 2) альтернативні або ні (інколи їх називають одичними); 3) санкції з додатковими видами покарань (названі в літературі складними, кумулятивними, чи підсумовуючими); 4) змішані чи комбіновані санкції.

До абсолютно визначених санкцій більшість вчених і практиків ставиться негативно, оскільки вони виключають можливість індивідуалізації судом покарання. Проте, наприклад, М.І. Ковальов вважає, що існують і винятки. Наприклад злочини, суспільна небезпека яких настільки висока або настільки низька, що індивідуальні особливості винних осіб та інші обставини кримінальних справ практично не можуть істотно вплинути чи змінити оцінку характеру та ступеня суспільної небезпеки або тяжкості цих злочинів. На думку М.І. Кова-

льова, для таких злочинів абсолютно визначені санкції є вкрай необхідними [6, с. 53]. Говорити про абсолютно визначені санкції за чинним КК України можна лише для випадків, коли на визначення меж покарання впливають положення розділу XV Загальної частини Кодексу, що передбачають особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Що стосується відносно визначених санкцій, то вони широко застосовуються в КК України. Проте при їх конструюванні потрібно оптимально визначити верхню та нижню межі покарання. На думку багатьох науковців, застосування надмірно широких санкцій не сприяє однотипності судової практики, створює умови для судового свавілля. До того ж на думку Т.О. Леснієвські-Костаревої широкі рамки санкції визначають покарання дуже орієнтовно, що суперечить конституційному положенню про визначеність злочину та покарання за нього [7, с. 333].

Як пише більшість авторів альтернативна санкція порівняно з відносно визначеною, створює великі можливості для індивідуалізації покарання шляхом вибору не лише розміру, але й виду покарання. Альтернативні санкції є корисними, коли діапазон ступеня суспільної небезпеки злочину є значним, а також коли діяння може стояти на межі з адміністративним або дисциплінарним порушенням [8, с. 140]. При цьому види покарання в альтернативних санкціях мають бути продуманими, щоб фактично не створювались ситуації, коли суд буде обмежений можливістю обрати лише один вид покарання в силу того, що інші не можуть бути застосовані до конкретної особи.

У теорії кримінального права чимало праць присвячено додатковим покаранням у цілому та їх окремим видам. Проте проблеми підсумовуючих санкцій в яких поряд з основними покараннями включені й додаткові, розроблені мало. О.П. Козлов не без підстав вважає, що додаткові види покарань вводять у більш суворі санкції, що передбачають покарання за вчинення злочинів підвищеної суспільної небезпеки [9, с. 128]. Т.О. Леснієвські-Костарева пропонує обирати «американський» варіант побудови санкцій (наявність у санкції лише основних, альтернативно зазначених покарань) для основних складів злочинів невеликої тяжкості, а «французький» тип (санкції з додатковими покараннями) для кваліфікованих складів злочинів [10, с. 326].

О. Г. Фролова припускає, що змішані, або комбіновані санкції, що створюються на підставі всіляких комбінацій інших типів кримінально-правових санкцій, повинні бути більш тяжкими, ніж ті типи санкцій, на підставі яких вони створені, та застосовуватися в разі вчинення більш тяжких чи суспільно небезпечних злочинів [11, с. 141].

У чинному вітчизняному законодавстві санкція ст. 280 КК України за своєю конструкцією є альтернативною. У ч. 1 зазначеної статті передбачено чотири види основного покарання, одне з яких суд повинен обрати при вирішенні питання щодо притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Такими покараннями є: штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – відповідно до листа Верховного Суду України № 5-13н387 від 30 грудня 2003 р. розмір неоподаткованого мінімуму для визначення розміру штрафу становить 17 грн, тобто штраф за примушування працівника транспорту до невиконання службових обов'язків може бути призначений у розмірі до 850 грн. [12]; виправними роботами на строк до двох років – беручи до уваги, що нижньою межею цього виду покарання, відповідно до ст. 57 КК України є шість місяців, вони можуть бути призначені на строк від півроку до двох років; арештом на строк до шести місяців, обмеженням волі – на строк до трьох років – враховуючи положення ст. 61 КК України, воно може призначатися на строк від одного року.

Крім основних покарань, санкції ст. 280 КК України не передбачають можливість застосування додаткових покарань.

Санкція ч. 2 ст.280 КК України встановлює застосування одного з двох видів основних покарань: караються обмеженням волі на строк до п'яти років; позбавленням волі на той самий строк.

В свою чергу, ч.3 ст.280 КК України передбачає покарання лише у формі позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених питанням покарання, в теорії кримінального права досі не вироблено єдиної «теорії санкцій», хоча спроби зробити це мали місце.

Чільне місце серед загальних засад побудови кримінально- правових санкцій займає наступний принцип: будь-яка санкція кримінального закону має бути соціально справедливою. У науковій літературі справедливою визнається «така санкція, яка не тільки відповідає тяжкості передбаченого у законі злочинного діяння, але й узгоджується з санкціями, передбаченими за вчинення інших злочинів, і, крім того, дає суду можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням всіх можливих варіантів вчинення злочину в реальній дійсності» [13, с. 135].

Санкція має відповідати типовому ступеню суспільної небезпечності діяння. Якщо за злочини передбачені однакові покарання, можна зробити висновок про приблизно однаковий ступінь типової суспільної небезпеки таких посягань [14].

Тип санкції, види і розміри покарання за злочин з кваліфікованим складом повинен базуватись на основі санкції за злочин без обтяжуючих обставин, і змінюватись пропорційно підвищенню суспільної небезпечності вчиненого відповідними кваліфікуючими ознаками. При цьому однотипна кваліфікуюча ознака повинна приблизно однаково впливати на типово покарання відносно всіх видів злочинів [15, с. 322].

Вид санкції, набір видів покарань та діапазон меж між мінімумом і максимумом покарання, повинен залежати від ступеню формалізованості ознак складу злочину. Так, ще А.Н. Трайнін писав: чим повніше описаний склад, чим конкретніше окреслені в диспозиції його елементи, тим більше має зменшуватись відстань між мінімумом та максимумом покарання, вказаним у законі [16, с. 329]. Розвиваючи таку думку, М.І. Ковальов вказує, що проміжок між максимальною та мінімальною межами покарання повинен залежати від ступеню формалізованості ознак об'єктивної сторони злочину та деяких інших обставин. Чим вищою є формалізованість диспозиції, тим меншим повинен бути розрив між мінімумом і максимумом санкції, що визначається. Якщо ж кримінально-правова норма сформульована так, що передбачає різний ступінь суспільної небезпеки діяння, то санкція повинна бути більш широкою [17, с. 77].

Аналіз кримінально-правових санкцій передбачених за примушування працівників транспорту до невиконання своїх службових обов'язків дає можливість дійти таких висновків: у ст.280 КК здійснюється кримінально-правова охорона діяльності працівників транспорту, що забезпечує безпеку руху та експлуатації транспорту. Як відомо, кримінально-правова охорона безпеки людини, без зв'язку з її діяльністю, забезпечується, зокрема, в ст.129 КК України (погроза вбивством). Інакше кажучи, норма, передбачена ст.280 КК України, є спеціальною щодо норми, передбаченої ст.129 КК України. Відповідно, санкції в ст.280 КК України мають бути суворішими.

Хоча треба підкреслити, що в ст.129 КК України встановлена відповідальність за погрозу вбивством лише за умови, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози. Тим не менше, санкції спеціальної норми мають бути суворішими санкцій загальної норми. Однак, погроза вбивством (ч.1 ст.129 КК України) карається мінімально м'яким передбаченим покаранням – арештом на строк до шести місяців. Саме ж м'яке покарання за примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків шляхом погрози вбивством – штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На наш погляд, мінімально суворе покарання в ч.1 ст.280 КК України не повинно бути м'якшим, ніж покарання в загальній нормі (ст.129 КК України).

Порівнюючи санкції у загальних нормах, які передбачають відповідальність за злочини проти життя, здоров'я, волі людини або проти власності, з санкціями передбаченими ст.280 КК

України, що описує посягання на особу чи її власність у зв'язку із виконанням нею службових обов'язків працівника транспорту, слід зазначити про наявність більш суворих санкцій у спеціальної нормі. Підхід законодавця до збільшення покарання у санкціях спеціальних норм є обґрунтованим у зв'язку із тим, що злочини щодо осіб, які виконуються службові обов'язку на транспорті одночасно посягають на декілька самостійних об'єктів кримінально- правової охорони.

Проте на фоні більш суворих санкцій у нормах, які передбачають відповідальність за посягання на спеціальних потерпілих у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, винятком є санкція ч.1 ст.280 КК. Злочин передбачений ч. 1 ст. 280 КК, єдиний серед аналогічних посягань (зокрема, ч.1 ст. 352, ч. 1 ст. 378, ч. 1 ст. 399 КК) є злочином невеликої тяжкості, в той час як всі інші види знищення чи пошкодження майна, в тому числі, і передбачений ч. 1 ст. 194 КК, розглядаються як злочини середньої тяжкості. Тому, на наше переконання, найсуворіше покарання передбачене ч. 1 ст. 280 КК, не відповідає рівню караності за аналогічні злочини передбачені кримінальним кодексом. У зв'язку із чим, замість обмеження волі на строк до 3 років у цій санкції треба вказати позбавлення волі на такий же строк, або, зберігши обмеження волі, доповнити санкцію ще одним видом покарання – позбавленням волі на строк до 3 років.

Таким чином, санкції ст.280 КК України потребують узгодження зі «своїми» диспозиціями. Нині диспозиції ст.280 КК України потребують суттєвого корегування. Безумовно, що і санкції мають зазнати відповідних змін, що в свою чергу покликано підвищеним рівнем суспільної небезпеки злочинів, пов'язаних із примушуванням працівників транспорту до невиконання службових обов'язків, враховувати специфіку діяльності на транспорті, узгоджуватись з іншими положеннями КК України. Тому вважаємо необхідним подальше вдосконалення регламентації норм кримінального кодексу, пов'язаних із відповідальністю за примушування працівників транспорту до невиконання своїх службових обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Пritула В.В. Покарання за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу: пропозиції з оптимізації //Митна справа. 2012. №1 (79) – С.21-26.
2. Дурманов Н.Д. Понятие преступления. – М.-Л.: Академия правовых наук СССР, 1948. – С. 178.
3. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. – С. 313-314.
4. Зубкова В.И. Проблемы построения и взаимообусловленности санкций и категории преступлений в УК РФ // Уголовное право. – 2002. – № 4. – С. 19.
5. Ковалев М. И. Советское уголовное право. Советский уголовный закон: Курс лекций. – Свердловск: Министерство высш. и сред. образования РСФСР, Свердловский юрид. ин-т, 1974. – Вып. 2. – С. 210-215.
6. Ковалев М.И. Эффективность уголовно-правовых санкций. / Ковалев М.И. // Социалистическая законность. 1972. № 9. – С. 53-56.
7. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Лесниевски- Костарева Т.А. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА-М, 2000. – 400 с.
8. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів). Навчальний посібник / Фролова О.Г. – К.: АртЕк, 1997. – 205 с.
9. Козлов А.П. Уголовно-правовые санкции: Проблемы построения, классификации и измерения / Козлов А.П. – Красноярск: Изд-во КГУ, 1989. – 169 с.

10. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Лесниевски-Костарева Т.А. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА-М, 2000. – 400 с.
11. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів). Навчальний посібник / Фролова О.Г. – К.: АртЕк, 1997. – 205 с.
12. Щодо запровадження податкових соціальних пільг: Лист Верховного Суду України від 30 грудня 2003 р. № 5-13н387 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mai.cgi?№reg=v0387700-03>.
13. Келина С.Г. Принципы советского уголовного права / Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. – М.: Наука, 1988. – 175 с.
14. Давидович І. І. Деякі питання караності злочинних посягань на представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок, кандидат юридичних наук, доцент Київський національний університет імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/8566/1/dii.pdf>
15. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Лесниевски-Костарева Т.А. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА-М, 2000. – 400 с.
16. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / Трайнин А.Н. – М.: ЮЛ, 1949. – 109 с.
17. Ковалев М.И. Роль правосознания и юридической техники в развитии уголовного законодательства / Ковалев М.И. // Советское государство и право. 1985. № 8. – С. 73-79.